

EĞİTİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Ioanna Kuçuradi

XXI yüzyılın başlarında birbirine ters düşen eğilimler ve birbirine aykırı çabalar dünyamızın düşünce iklimine damgasını vuruyor: bir yandan insan hakları uluslararası topluluğun gündeminin en önemli maddelerinden biri olarak karşımıza çıkıyor, çeşitli meslek alanlarında da bu ve diğer hakların korunması için etik kodlar oluşturuluyor; ama diğer yandan, bütün bu çabalara rağmen ırkçılık, köktendincilik, terörizm ve her türlü şiddet artıyor bizde de bütün dünyada da.

Bunlara karşı çıkmak için son 20-25 yılda yapılanlar, çoğu zaman, bu durumun nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmadan, ana nedenleri ortaya konmadan yapılıyor, böylece bu felaketler azalacağı yerde, gitgide artış gösteriyor.

Benim görebildiğim kadarıyla, bu ana nedenlerden biri, uzun süreden beri yaptığımız eğitimin temelindeki anlayış olsa gerek. Eğitimde, kişilerin bilgisel/düşünsel yeteneklerini geliştirmeyi amaçlıyoruz, “iyi” bilim insanları, “iyi” teknisyenler yetiştirmeye çalışıyoruz, ama aynı zamanda bu kişilerin etik yeteneklerini geliştirme gerekliliğini gözden kaçırıyoruz.

Buradan hareket ederek, kuruluş yıllarından 2005 yılına kadar görev yaptığım Hacettepe'nin 47. kuruluş yılında, insanlık olarak içinde bulunduğumuz bu durumu oluşturmuş bazı düşünsel oluşumlar üzerinde düşündüklerimi sizlerle paylaşmak; uzunca bir süredir kafamı kurcalayan, tedirgin edici bir tespiti sizlere sunmak, sonra da eğitimle ilgili bir vizyonumun ana çizgilerini sizlere anlatmak istiyorum.

*

İçinde bulunduğumuz duruma götüren düşünce alanındaki oluşumlar nelerdir?

XX yüzyılın düşünce dünyasının oluşumunda, getirdikleri dünya görüşleri önemli bir rol oynamış üç felsefe okulundan söz etmek mümkündür.

Bunlardan biri pragmatizmdir. XIX yüzyılın sonlarında bilimlerin gelişmesi ve bilimlerin ortaya koyduğu bilgilerin (“hakikatlerin”) dinlerin “hakikatleri”yle uyuşmaması sonucu ortaya çıkan kargaşa karşısında pragmatizm, XX yüzyılın başlarında, kendine özgü bir “hakikat”/doğruluk anlayışını getirerek işin içinden çıkmaya çalışır. Pragmatizmin babası William James’e göre “doğru fikirler, özümseyebileceğimiz, geçerli kılabileceğimiz, doğrulayabileceğimiz fikirler” dir.

Bilgi ile fikir kavramları arasındaki farkın gözetilmediği bu görüşün ideali ise, “çoğulcu bir evren”dir. Nitekim W. James’ın bir kitabının adı *In a Pluralistic Universe* tir. James bu ideali “koridor” benzetmesiyle anlatır. Koridorun iki tarafında birbirine karşıt görüşlere sahip insanlar —biri materyalist diğeri idealist, biri dindar diğeri dinsiz, biri rasyonalist diğeri empirist v.b., insanlar— yaşıyor, ama hepsi aynı koridoru kullanıyor, aynı koridoru paylaşıyor.

XX yüzyılın düşünce dünyasını oluşturmuş diğerk iki görüş de mantıksal empirizm ve Marksizmdir. Bu iki görüş “metafiziğe” karşı olan, “bilim”i baş değer sayan görüşlerdir. Ne var ki hem ‘metafizik’ten hem de ‘bilim’den farklı şeyler anlıyorlar.

Mantıksal empirizm tarafından “bilimsel dünya görüşü” şöyle dile getiriliyor: “Bilimsel dünya görüşünün özelliği, kendi tezlerinden çok, kendine özgü bir tutuma, görüş açılarına sahip olmasıdır. Bilimsel dünya görüşünün iki ana özelliği empirist/deneyci ve pozitivist olmasıdır: ancak deneyden gelen bilgi vardır, bu bilgi de doğrudan doğruya verilene dayanır”; metodu da mantıksal analizdir.

Mantıksal empirizmin ideali, kavramların analizinin yapılacağı bir çerçeve ya da model oluşturmaktı. Ne var ki gerek doğa bilimlerinde gerekse toplum ve insan bilimlerinde bir değil birçok model ortaya konuyor. ‘Bilim’ modellerle yapılıyor ve bütün bu modeller eşdeğer sayılıyor.

B i r k i Ő i d e bilginin oluŐmasının, genel olarak bilginin oluŐmasıyla —bilginin yapısıyla— karıştırıldığı bu görüŐe 1960’larda H. Arendt, çok önemli —ama önemi yeterince farkına varılmamıŐ— bir eleŐtiri getirmiŐtir: Arendt’e göre sıkıntı Őudur ki, her aksiyomdan tutarlı tretimler yapılabilir, öyle ki benimsediğimiz hemen her hipotezi insanlar kanıtlayabilecek hale gelir... Totaliter sistemler, eylemin herhangi bir hipoteze dayandırılabilceğini ve tutarlı bir Őekilde yönlendirilen eylem sürecinde o belirli hipotezin gerçeklik olacağını göstermiŐtir.

‘Metafizik’ten deneysel kaynaklı olmayan her önermeyi anlayan mantıksal empirizme karŐılık Marksizm, ‘metafizik’ten realiteye statik/durağan, bağlantısız bakmayı; ‘bilimsellik’ten de diyalektiğin yasalarına uygun açıklama yapmayı anlar.

XXI yüzyılın baŐında bu iki dünya görüşü ya da yaklaŐım yaygınlığını kaybettiyse de, pragmatizm, post-modernizm aracılığıyla hala etkisini sürdürüyor. Ne var ki metafiziğe karşı olan bu iki dünya görüşü yaygınlığını kaybetmiŐse de, onlara duyulan tepki, başka toplumsal, ekonomik ve siyasi oluŐumlarla birlikte, kendi olgularını yaratmıŐ bulunuyor: Çeşitli kktendinciliklerin arkasında bu tepki ve insanların anlam arayıŐı var gibi görünüyor.

Bunlara karşı savaŐmak ve tolerans sağlamak için yeterince didiklenmeden bize öğretilen “bütün kültürlere sayĐı”, “bütün fikirlere sayĐı” bu kktendinciliklere yaygınlaŐma zemini sağlıyor. İngiltere’de Őeriat mahkemelerinin kurulduğunu herhalde biliyorsunuz.

Antikçağdan Ortaçağa geçiŐte gördüğümüz synkretizmi —bütün görüşleri ve birbiriyle baĐdaŐmayan görüşleri aynı potaya koymak/eşdeğer saymak demek olan synkretizmi— aĐrıŐtırıyor bu oğlcluk.

Topla-tfekte ya da insansız savaŐ uçaklarıyla savaŐılamaz bu çeşitli kktendinciliklerle. Günümüzün bütün teknolojik imknlarıyla donatılmıŐ yeni bir Ortaçağın gelmesini istemiyorsak, yeni bir aydınlanma için çalıŐmamız gerekir.

Bu aydınlanma ise, eğitimi dünya düzeyinde yeniden düşünmeyi gerektiriyor.

‘Çoğulluk’ —dünya görüşlerinin çoğulluğu, yaşam biçimlerinin çoğulluğu/çokluğu— bir olgudur. Ancak bundan bir ideal yaratmak, onu teşvik etmek, yani çoğulculuk, ergeç bunu isteyenleri de —farkına varsalar da varmasalar da— bir çıkmaza götürmesi kaçınılmaz görünüyor.

Nasıl bir eğitim? Bu soruya cevap verebilmek için, ilkin insansal bir etkinlik olarak eğitimin iç amacının farkında olmak gerekiyor. Çünkü bu iç amacın farkında olmayınca, eğitime çeşitli amaçlar konabiliyor. Çeşitli eğitim teorilerinin ‘eğitim’ tanımlarında yansıyor bunlar: örneğin bu eğitim tanımlarından biri, bizde de uzunca bir süre yaygın olan bir tanımdır: “Eğitim, istenilen/istendik davranışları kazandırmak” tır. Ya da: “eğitim akültürasyondur”, yani kişileri eğitimin yapıldığı grubun kültürüne sokmak/kültürleştirmektir —başka bir deyişle o grubun değer yargılarını, dünya görüşünü benimsetmektir.

Basiretle türetilmiş bazı davranış normlarını çocuklara öğretmek gereklidir şüphesiz. Kamu yaşamında bireylerarası ilişkileri kolaylaştırır. Ne var ki, eğitimin iç amacı bu olmasa gerek. Eğitimin, ağırlıklı olarak da üniversite öncesi eğitimin amacı, kişilere insanlaşmaya —kendilerini insanlaştırmaya— yardımcı olmaktır. Bu, kişilerin bilgisel yeteneklerini olduğu kadar, aynı zamanda etik yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan eğitimidir.

Burada, izninizle, ‘etik yetenekler’den kastettiğimi anlatabilmek için bugün moda olan (moda olan her terim gibi cıçığı çıkarılan) ‘etik’ terimine ilişkin bir parantez açayım.

Bugün etikle ilgili tartışmalarda ‘etik’ teriminin kullanıldığı bağlamlara bakarsak, ‘etik’ sözcüğünün en az üç farklı anlamda kullanıldığını görürüz. Şöyle:

a) ‘Etik’ sözcüğü bazan, ahlâk anlamında, yani: belirli bir grupta, belirli bir zamanda, kişilerin birbirleriyle ilişkilerinde değerlendirmelerini ve eylemlerini belirlemeleri beklenen değerlendirme ve davranış normları sistemleri anlamında kullanılıyor. Bunlar yazılı olmayan norm sistemleri, ya da belirli bir

zamanda, belirli bir kültürde neyin “iyi”-neyin “kötü” olduğuna ilişkin norm sistemleridir, dolayısıyla kişilerin g e n e l o l a r a k neleri yapmaları-neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren değişik ve değişken norm sistemleridir. Bu ahlâk normlarını, etik değerlerle karıştırmamak gerekir —bugün karıştırıldığı gibi.

Bu karıştırmayı ve onun günlük yaşamda yarattığı sonuçları önlemek için, bu yazılı olmayan norm sistemlerine “ahlâklar” demeyi daha uygun görüyorum.

b) Başka bağlamlarda ‘etik’ sözcüğü, bir yazılı normlar bütünü imliyor, bir grup insanın belirli amaçlarla oluşturduğu norm bütünlüğü anlamında kullanılıyor. Böyle belgeler (kodlar), o amaç için türetilmiş normlardan ve/veya mevcut normlar arasından seçilmiş, konsensüs’le kararlaştırılmış ve “evrensel” olarak geçerli kılınmak istenen belgelerdir. Ne var ki, bu belgelerdeki normlar da çoğu zaman felsefî olarak değerlendirilmemiş normlar oluyor, dolayısıyla “evrensel” olabilecek ve olamayacak normlar yanyana bulunuyor.

Meslek etikleri bağlamında ‘etik’ sözcüğü, ayrıca, böyle normlarla uğraşan araştırma alanları anlamında da kullanılıyor; örneğin biomedikal etik hem ilgili normlar bütünü, hem de bunlarla teorik olarak uğraşan alanı dile getirmek için kullanılıyor.

‘Etik’ sözcüğünün bu ikinci anlamı, meslek etikleri ve evrensel etik konularında yapılan tartışmaların gösterdiği gibi, bugün en yaygın olan anlamıdır.

Yaygın karıştırmalardan ve bu karıştırmaların kamu yaşamında ve yasadaki yarattığı sonuçlardan kaçınma olanağını sağlamak için, “evrensel” olduğu farzedilen bu tür yazılı norm kodlarına/bildirgelerine a h l â k l ı l ı k b i l d i r g e l e r i / kodları demeyi yeğliyorum. Normları nitelendirdiği zaman da ‘evrensellik’ten: bir normun dünya düzeyinde geçerli olmasını d e ğ i l, onun bir epistemolojik-aksiolojik özelliğini, yani türetildikleri ana öncüllerin bilimsel bakımdan bir özelliğini anlıyorum. Bu özelliklerinden dolayı bu tür normlar, bütün insanların (çoğu böyle davranmıyorsa da) başka insanlara nasıl muamele etmeleri ve bütün insanların nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin talepler getiren normlardır.

c) ‘Etik’ sözcüğü bir de, insansal bir fenomen olan etik fenomeni hakkında doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgi ortaya koyan ya da koyması beklenen felsefe dalını da dile getirmek için kullanılıyor.

Yine, açıklık sağlamak nedeniyle, isim olarak ‘etik’ sözcüğünü, yalnızca ilgili felsefe dalı için —: etik fenomeni nesne edinen ve bir bütün olarak aydınlatan, insanlararası ilişkilerde etik değer ve etik değerlerin bilgisini ortaya koyan felsefe dalı için— kullanmayı yeğliyorum. Etik değer ve etik değerlere ilişkin bu felsefi bilgi de, herhangi bir ahlâklılık bildirgesinin geliştirilmesi ve uygulanması için onsuz olmayacak bir koşul olduğu gibi, günlük yaşamda, belirli durumlarda insan onuruna zarar vermeden eylemde bulunabilmenin de ana koşuludur.

İşte kişilerin ‘etik yetenekleri’nden söz ederken kastettiğim, kişilerin, insanlararası ilişkilerde tavır takınırken, karar alırken, eylemde bulunurken v.s., değer bilgisini hesaba katabilmeleri veya katmamaları ve bunun sonucu olarak erdemler dediğimiz bazı özellikleri taşımaları veya taşımamalarıdır.

Kişiden kişiye farklılık gösteren bu yetenekler, aynı durumda kişileri farklı tutumlara, farklı kararlara, farklı eylemlere götüren kişisel olanaklardır. Bunlar da kişilerin ben’leri/egoları (yani çıkarları-hırsları), temelli-temelsiz inançları ve değer ile değerler bilgisi olabilir.

İnsansal bir etkinlik olarak eğitimden, kişilere insansal olanaklarını —kimde ne varsa ve ne kadar varsa— gerçekleştirmeye ve geliştirmeye yardımcı olmayı anlarsak ve bu bir temel hak ise; bunu yapmayan eğitimin —yani beyin yıkamanın, istedik davranışları kazandırmanın, akültürasyonun—, eğitim hakkının ihlali olduğu söylenebilir.

Bu insansal olanaklar/kişi yetenekleri —düşünsel ve etik yetenekler— nasıl geliştirilebilir? Bunun bir tek yolu yoktur. Ancak belirli bir yerde —bir ülkede, bir

çağda— bunu belirleyebilmek için, kişilerin neleri yapamadıklarından hareket etmek uygun olur.

Üniversite öncesi eğitimde bunların ne olduğunu, dolayısıyla eğitimde neleri yaparak bunların aşılabileceği konusunda düşündüklerimin bir özetini, ilgileniyorsanız, Hacettepe'nin web-sayfasına konmuş bir yazımda bulabilirsiniz. (<http://hacettepeteknokentokullari.com/tr/kurumsal/7/felsefemiz>) Bunları tekrarlamayacağım burada.

Burada böyle eğitilmiş insanlardan bir kısmının, üniversiteler insanlığı ileriye götüren başarılar ortaya koyabilmeleri için ve gitgide daha çok insanın onurlu bir yaşam sürebilmesine katkıda bulunan başarılar ortaya koyabilmeleri için, doğru anlaşılması şartıyla çok önemli olduğunu düşündüğüm, ancak bugün ülkemizde birkaç bakımdan çok problematik bir durumda görünen üniversite özerkliği konusunda birkaç söz söylemek istiyorum.

Nedir üniversite özerkliği? Yaygın anlayışa göre özerklik, üniversitelerin “devlet”ten bağımsız olmaları gerekliliğidir. 40 yılı aşkın bir süredir üniversitede çalışan biri olarak, ‘özerkliğin’, siyasal belirlemelerden bağımsız olmaktan çok daha fazla “şeyler”den belirlenmemeyi kapsadığını görüyorum. Ve özerkliği yalnızca negatif bir kavram olarak —yani belirlenmeme olarak— değil, aynı zamanda pozitif bir kavram —yani üniversiteyi neyin/nelerin belirlemesi gerektiğiyle birlikte— ele almanın uygun olduğunu düşünüyorum.

1988’de kaleme alınan yüksek öğretim kurumlarının özerkliği kavramının bir tanımını bulduğumuz Lima Bildirgesinde, özerklik şöyle tanımlanıyor: “Özerklik, yüksek öğretim kurumlarının iç işleyişlerine, malî işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun diğer bütün güçleri karşısındaki bağımsızlıkları anlamına gelir”.

Ben burada “toplumun diğer bütün güçleri” ifadesini açmak istiyorum. Bunlar bugün ideolojiler, dinler, ahlâklar, kültürler, piyasa ve esen havalar gibi belirleyicilerdir. 40 yılı aşkın üniversite yaşamımda, başta “hava”(modalar) olmak üzere, bunların dönem dönem nasıl belirleyici olduğunu ve üniversitenin varoluş/kuruluş amaçlarını gerçekleştirmeyi engellediğini gördüm, görüyorum.

Denetimsizlik anlamına gelmeyen bu özerkliği: üniversitelerin, araştırma ve eğitim kurumları olarak amaçlarını gerçekleştirmek için ideolojiler, dinler, ahlâklar, havalar v.b., tarafından da belirlenmemesi talebi olarak anlamak; yani yüksek öğretim kurumları olarak varoluş amaçları tarafından belirlenebilmeleri için, toplumun bu “diğer güçleri” tarafından belirlenmemesi talebi olarak anlamak uygun olur.

Bilgisel yetenekleri olduğu kadar etik yetenekleri de gelişmiş araştırmacılara ve eğitmenlere akademik özgürlük ve çalışmalarında tam destek sağlayan bir üniversite, ülkesine ve insanlığa en büyük katkıları yapmaya aday olan bir üniversitedir.

Bu söylediklerim vesilesiyle, Hacettepe’nin kurucusunu, Prof. Dr. İhsan Doğramacı’yı burada saygıyla anmak istiyorum. Hacettepe’ye geldiğim yıllarda Rektör olan İhsan Doğramacı: çalışan, yeni bilgi getiren üniversite mensuplarına her imkânı tanıyan bir yöneticiydi. Aradaki bazı kesintilere rağmen, Hacettepe’nin Hacettepe olmasını böyle bir yönetim sağlamıştır.

Üniversitemizin 47. kuruluş yıldönümünde Üniversitemize, 147. yıldönümünü kutlarken böyle bir vizyonun gerçekleştiği bir Türkiye’nin oluşmasına katkıda bulunması dileğiyle, hepinize saygılar sunarım.